

KRIMINALITETSTENDENSER I DET ISLANDSKE SAMFUNN

AV HILDIGUNNUR ÓLAFSDÓTTIR

1. Innledning

Det verserer en del myter om det islandske samfunnet. Sosiologen Ólafsson (1981) nevner myter som at det er et unikt samfunn, et tradisjonenes samfunn, et samfunn med utpreget likhet mellom samfunnsmedlemmene, et klasselöst samfunn med like muligheter for alle, individualistenes samfunn, og et samfunn preget av konsensus og konservatisme.

Som myter flest er de ikke alle sanne, men de uttrykker hypoteser om samfunnet som det kan være verdifullt å etterprøve. I den følgende fremstillingen vil et aspekt ved myten om det unike samfunnet bli tatt opp, og det i forbindelse med kriminaliteten.

Kriminalitetsutviklingen i nabolandene både i øst og vest har siden etterkrigsårene vært kjennetegnet av vekst (*Balvig* 1984, *Svensson* 1984, *Falck* 1984, *Törnudd* 1984, *Clinard* 1978).

Samfunnsutviklingen i disse landene har generelt sett vært kriminalitetsfremmende og røttene til denne tendensen spores tilbake til industrialiseringen og urbaniseringen. Økning av kriminalitet i samfunn som kjennetegnes av industrialisering, urbanisering og rikdom betraktes av forskere som normalitet.

I sin bok »Cities with little crime. The case of Schwitserland«, karakteriserer *Clinard* (1978) Sveits, hvis kriminalitet han har undersøkt, som et unikt samfunn det har alle de kriminalitetsfremmende kjennetegnene, fordi det er industrialisert, urbanisert og et rikt land, men har likevel lav kriminalitet. Fellestrekk ved kriminalsituasjonen i Sveits og Island tyder på at man kan spørre sig om ikke det islandske samfunnet også kan betegnes som unikt på samme grunnlag. En relativt begrenset oppmerksomhet på kriminalitet og kriminalitetsspørsmål kjennetegnet det sveitsiske samfunnet. Det samme kan sies å gjelde for det islandske. I Gallupundersøkelser er det skiftende sider ved de økonomiske problemer som islendinger betrakter som landets hovedproblem. Alkohol og narkotika anses for alvorlige problemer mens kriminaliteten ikke bekymrer i samme grad.

Kriminalpolitikken har lav prioritet innen den generelle politikken og blir sjelden brakt på dagsorden i Alltinget. Kriminaliteten registreres lite i den forstand at det ikke utgis noen offentlig kriminal-, residiv- eller fangestatistikk. Domsstatistikken er den eneste statistikken som utgis og den ligger som oftest 5-7 år etter i tid. Det finnes ingen tradisjoner for kriminologisk forskning, de få forskningsarbeider som foreligger er av nyere dato.

Et annet forhold som støtter hypotesen om det unike samfunn er det lave fangetallet. I årene fra 1980 til 1983 har det vært omkring 30 fanger pr. 100.000 innbyggere.

Selv om det islandske samfunnet oppfyller de krav man vanligvis stiller til definisjonen av et moderne industrisamfunn er det ikke en helt dekkende betegnelse. Det er særlig to forhold som bør tas i betraktning ved moderniseringen.

Det første er at da industrialisering og urbaniseringen skjedde, hvilket var relativt sent, så foregikk det meget fort. Dette kan ha ført til et kulturelt etterlep på en del samfunnsområder. Det andre forholdet er at folkemengden som pr. 1983 bare er 238.000 innbyggere setter strukturelle grenser for utviklingen av byråkratiske regler på bekostning av primærgruppe relasjoner. Det lave innbyggertallet fører til at islendinger søker personen bak rollen i den daglige interaksjon. På dette grunnlag har betegnelsen et »industrialisert primærgruppesamfunn« vært brukt om det islandske samfunnet i sosiologisk terminologi (*Grimsson og Broddason 1977*).

Disse trekk ved samfunnsutviklingen får konsekvenser for kriminaliteten. Selv om byråkrati og formelle kontrolltiltak etterhvert har større plass i samfunnet, vil den uformelle kontrollen fortsatt være sterk og styre samfunnsmedlemmenes handlinger. På visse felt vil den uformelle kontrollen støtte opp om den formelle. Det vil særlig gjøre seg gjeldende på områder hvor man lenge har vernet bestemte verdier som liv og legeme og i viss utstrekning privat eiendom. Denne dobbelte kontrolleringen vil særlig rettes mot de tradisjonelle lovbrudd. Den vil også rettes med tyngde mot potensielle nye lovbrøyttere som ikke passer inn i bildet man har av den kriminelle. Barn og eldre, samt kvinner har sannsynligvis ikke samme spillerom som menn i kriminalitetsaktiv alder. Det er derimot andre trekk ved det tette sosiale nettverk som vil fungere som kriminalitetsfremmende. Dette vil nettopp gjelde de moderne lovbrudd. Lover om økonomiske og ofte kompliserte transaksjoner, og reglementer om hvordan man bør handle i relativt nye samfunnssituasjoner vil bli møtt med langt mindre forståelse enn regler om det velkjente. Overtredelser av slike lover vil ikke bare tolereres, men kjennskap til den enes overtredelser vil i det lille samfunnet oppmuntre den andre til det samme.

Her kan likheterne til det sveitsiske samfunnet trekkes frem igjen. I Clinards (1978) undersøkelse viste det seg at mens den tradisjonelle kriminalitet var av begrenset omfang florerte de moderne lovbruddene. Det gjaldt både de små og de store typer av den moderne kriminalitet. Noe forenklet, fordi skattefusking ble sett på som en nasjonalsport og fordi man ikke klarte å kontrollere de virkelige store økonomiske lovovertrедelser som følger med på kjøpet, ved at landet er et senter for internasjonelle økonomiske transaksjoner.

Som allerede nevnt er kildematerialet om kriminaliteten i Island meget begrenset. Denne begrensning er det vanskelig å komme utenom. Det vil merkes i den videre fremstilling. Her er det blitt valgt å ta opp noen kriminalitetsformer i det islandske samfunnet og ved å beskrive og forklare deres utvikling forhåpentligvis tilføyе en liten brikke til forståelsen av hva en »unik kriminalitetssituasjon« i et moderne samfunn innebærer.

Kildematerialet

Som allerede nevnt er statistiske opplysninger over domsavgjørelser nesten den eneste offentlig tilgjengelige statistikk over kriminaliteten i Island. Denne type statistikk har vært utgitt med ujevne mellomrom fra 1913. Den dekker delvis de siste førti år siden den kun har opplysninger om periodene 1946-1952 og 1966-1977.

Domsstatistikken betraktes som mer problematisk enn politistatistikken når utviklingen av kriminaliteten vurderes (*Clinard* 1978). Problemene med den er at den i høyere grad en anmeldelsesstatistikken er underlagt forandringer i administrasjonen. Den ligger også fjernere fra kriminalitetshandlingen i tid enn statistikk over anmeldt kriminalitet.

På den annen side bör det påpekes at domsstatistikken muligens bedre egner seg til forståelse av kriminaliteten i et samfunn med et lavt innbyggertall enn politistatistikken. Domsstatistikken inneholder opplysninger om personer, i motsetning til anmeldelsesstatistikken hvor datagrunnlaget er handlinger. Prioriteringen av domsstatistikken må forstås i den strukturelle sammenheng som kriminaliteten i samfunnet vurderes ut fra. En enkelt persons kriminalitetsaktivitet kan forstyrre helhetsbildet av kriminaliteten hvis den kun vurderes ut fra anmeldt kriminalitet. Dette er sentralt når kriminaliteten betraktes over et lengre tidsrom og når det opereres med lave absolutte tall. Det blir her viktig å skille mellom økning i kriminalitet der en enkelt person har begått flere lovbrudd og mellom økning i antall personer som begår lovbrudd. Disse to typer av økt kriminalitet har ulike konsekvenser for samfunnet. Ut fra denne tankegang vil domsstatistikken bli brukt som datagrunnlag for den videre fremstilling. Den inneholder i skrivende stund bare opplysninger om domsavgjørelser frem til 1977. For å få opplysninger om utviklingen av kriminaliteten i årene fra 1978 til 1983 blir det nødvendig å bruke andre kilder.

Siden 1977 har både påtalemyndigheten og etterforskningspolitiet samlet en del statistiske opplysninger over sin virksomhet. Denne statistikken har vært tilgjengelig, og statistikk fra påtalemyndigheten vil bli benyttet som datagrunnlag for tidrommet 1977 til 1983. Det dreier seg om opplysninger over antall påtalte. Denne statistikken kan ikke betraktes som en direkte oppfølging av domsstatistikken, men gir brukbare data om tendenser over tid der den statistiske enhet er personer.

Domsavgjörrelser þg a overtredelser av straffelov og særlovgivning Gjennomsnitt pr år

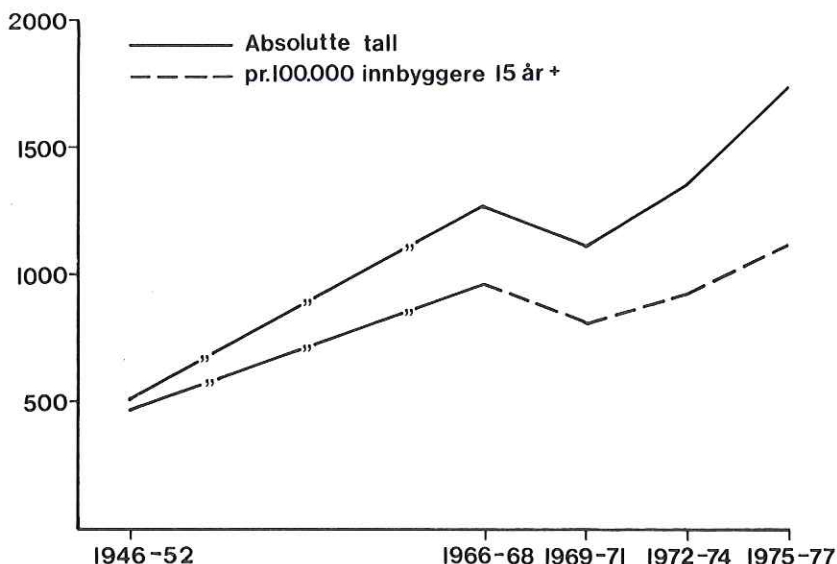

Diagram 1

Den generelle kriminalitetsutvikling

Diagram 1 viser at det har vært en økning av kriminaliteten fra 1946 og de neste tredivde år fremover. Kriminaliteten øker kraftigst fra 1946-1952 til 1966-1968. Siden blir det en nedgang rundt 1970, men den stiger igjen fram til 1975-1977.

Antall domsavgjørelser som i perioden 1946-1952 er gjennomsnittlig 500 pr. år øker til 1740 pr. år i tidsrommet 1975-1977. Det betyr at antallet er mer enn tredobbellet, men hvis vi tar hensyn til økning av innbyggertall blir det dobbelt så mange dømt i midten av søttitallet som det var rundt 1950.

Man kunne ventet at kriminaliteten fortsatte å stige i samme takt som før etter 1970. Påtalestatistikken viser at det ikke er tilfellet.

Diagram 2 viser nemlig at det var usedvanlig mange påtalte for kriminalitet i 1977. Tallrekken over påtalte fra 1977 til 1983 viser en U-lignende kurve. Det er minskning i antall påtalte fra de høyeste tall i 1977 helt til 1983 hvor det igjen er en økning og tallene nesten på samme nivå som i 1977.

Påtalte i perioden 1977-1983 for overtredelser av straffelov og særlovgivning Absolutte tall

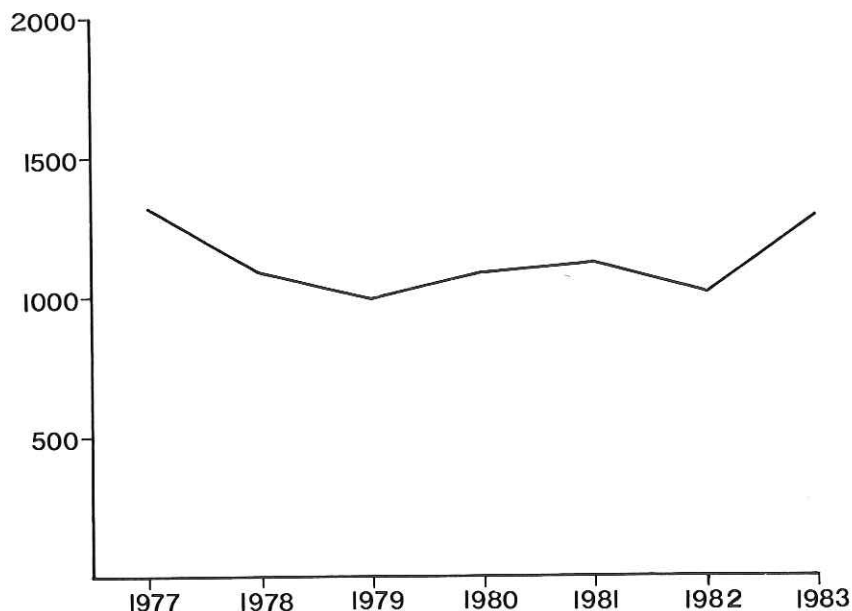

Diagram 2

Det ser ut til at det har vært en opphoping av kriminalitetsreaksjoner i 1966-1968, igjen i 1975-1977 og så 1983. Slike svingninger mellom år behøver allikevel ikke å gjenspeile noen kriminalitetsbølger.

Vinningskriminalitet

Størsteparten av all kriminalitet som avgjøres på domstolsnivå er en eller annen form for vinningskriminalitet.

Dens andel av straffelovbrudd har økt fra 61 % i femtiårene til 69 % i 1966-1968 og økningen fortsetter til 1975-1977 hvor den utgjør 78 % av domsavgjørelsene.

I absolutte tall har vinningskriminaliteten økt fra 1946-1952 til 1975-1977, men hvis vi kontrollerer for veksten i innbyggertallet ser vi at den påregerte vinningskriminaliteten har vært stabil til 1974, men viser økning i 1975-1977.

Påtalestatistikken viser at vinningskriminaliteten er av størst omfang i 1977 både i absolutte tall og pr. innbygger, går ned helt til 1982 og øker igjen i 1983.

Tabell 1. Domsavgjörrelser p.g.a. vinningskriminalitet i treårs perioder i absolutte tall og pr. 1000 innbyggere over den kriminelle lavalder (15 år)

	Absolutte tall i syv- og treårs perioder	Gjennomsnitt pr. år absolutte tal	Gjennomsnitt pr. 1000 innbyggere 15 år og over
1946-1952	1887	269.6	2.75
1966-1968	1414	471.3	3.56
1969-1971	1531	510.3	3.67
1972-1974	1509	503.0	3.41
1975-1977	2081	693.7	4.44

Tabell 2. Påtalte for vinningskriminalitet i perioden 1977-1983, i absolutte tall og pr. innbygger over den kriminelle lavalder (15 år)

	Absolutte tall	Gjennomsnitt pr. 1000 innbyggere 15 år og over
1977	506	3.19
1978	362	2.24
1979	317	1.93
1980	306	1.84
1981	308	1.81
1982	286	1.66
1983	359	2.05

Tyveri var femtiårenes dominerende vinningsforbrytelse, men med ökt bruk av sjekker som betalingsform har en omfattende kriminalitet vært forbundet med dem. Kriminalitet i forbindelse med sjekker utgjör tre typer vinningskriminalitet, dokumentfalsk, sjekkmisbruk og bedrageri. Nedgangen i sjekkmisbruk i 1975-1977 skyldes avkriminaliseringen som skjedde ved at bankene opprettet eget innkasseringssystem og nesten sluttet med å anmelde personer som hadde skrevet ut sjekker på egen konto uten å ha dekning for dem. Underslag og mandatsvik er på den annen side sjeldent forekommende kriminalitetsformer ifølge domsstatistikken. Det samme kan sies om ran. Brukstyveri av motorvognkjörtöy er en type kriminalitet som sjelden förte til domsavgjörrelser för 1956, da regler om påtale ble forandret. Denne type kriminalitet ser ut til å ha ökt.

Tyveriene er fortsatt en stor kategori innen vinningskriminaliteten siden omtrent halvparten av de som er påtalt for vinningskriminalitet i perioden 1977 til 1983 påtales for tyveri.

Tabell 3. Domsavgjørelser fordelt etter typer vinningskriminalitet i perioden 1966-1977 i prosent

	1946-1952	1966-1968	1969-1971	1972-1974	1975-1977
I alt	1887	1414	1531	1509	2081
Gjennomsnitt pr. år	269.6	471.3	510.3	503	693.7
Tyveri	77.8	19.9	22.0	21.4	29.5
Dokumentfalsk	3.3	12.4	13.3	11.7	11.4
Sjekkmisbruk	–	34.3	23.9	21.0	13.1
Bedrageri	10.0	16.3	25.0	31.0	27.2
Underslag	1.3	1.8	1.8	0.7	1.0
Mandatsvik	–	0.4	0.2	0.1	0.1
Ran	0.4	0.2	0.1	0.3	0.2
Heleri	3.1	0.8	0.7	1.1	1.1
Brukstyveri af motorkjøretøy	–	6.9	6.2	8.3	8.4
Andre vinnings- forbrytelser	4.1	1.7	0.1	0.5	0.6
	100.0	99.9	100.0	99.9	100.1

Tabell 4. Påtalte fordelt etter typer vinningskriminalitet i perioden 1977-1983 i prosent

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
I alt	506	362	317	306	308	286	359
Tyveri, heleri	52.2	66.3	60.9	52.3	49.7	49.3	50.4
Dokumentfalsk	19.8	15.5	21.1	22.2	29.2	24.8	23.7
Sjekkbedrageri	13.4	7.5	4.7	6.9	7.5	7.7	14.5
Andre bedragerier	7.9	4.4	10.1	12.1	5.8	8.7	4.7
Underslag	3.2	5.0	1.6	3.3	4.2	3.8	3.9
Mandatsvik	1.2	0.6	–	1.0	1.3	3.8	1.1
Ran	1.2	0.8	0.6	0.7	–	–	0.8
Hærverk	1.2	–	0.9	1.6	2.3	1.7	0.8
	100.1	100.1	99.9	100.1	100.0	99.8	99.9

I en spørreskjemaundersøkelse av folks holdninger til politiet ble det også spurt om folk var blitt frastjålet noe i løpet av de siste 12 måneder før undersøkelsen (Baldursson 1981). Det viste seg at 11 % av utvalget var blitt frastjålet noe i denne perioden, men kun 40 % av de som var ofre for tyveri anmeldte det til politiet. Den vanligste grunnen til ikke å anmelde tyveriet var tyvegodssets lave verdi.

Ökonomisk kriminalitet

Den økonomiske kriminaliteten vil her bli drøftet ut fra to aspekter. For det første henviser den til personer som begår kriminalitet i forbindelse med et yrke. Det andre aspektet er den ikke personifiserte kriminalitet begått av organisasjoner og bedrifter, konstallasjoner der ingen person står fram som ene ansvarlig.

Den generelle oppmerksomhet har i stor utstrekning vært rettet mot yrkesrelatert kriminalitet. Det er ofte et definisjonsspørsmål om denne type kriminalitet bør betraktes som tradisjonell vinningskriminalitet eller som økonomisk kriminalitet.

Ökonomisk kriminalitet er som oftest skjult kriminalitet og det blir sjelden reagert på domstolsnivå. Journalistikk gir ofte bedre opplysninger enn domsstatistikk om denne type kriminalitet. En annen ting er at det ofte er komplisert å avgjøre om det har funnet sted et lovbrudd eller ikke ved økonomiske transaksjoner av større omfatning.

Den mest omfattende sak i denne forbindelse er en konflikt mellom den islandske stat og et internasjonelt firma som driver storindustri i landet. Det er interessant at i all debatten som har vært omkring denne saken har den ikke vært drøftet i kriminalpolitisk perspektiv, men som en allmen politisk sak.

Enkelte trekk ved samfunnsutviklingen i Island tyder på at økonomisk kriminalitet er i ferd med å bli et utbredt fenomen uten å bli registrert. Det ser ut til å være en større toleranse overfor denne type handlinger enn tradisjonell kriminalitet. Som nevnt innledningsvis vil småsamfunnets sosiale kontroll rettes mot de nære ting og saker man har oversikt over.

Et annet trekk er at det finnes ganske mange muligheter til yrkeskriminalitet. Det er en relativt stor andel av selvstendig næringsdrivende, ofte i liten skala, som ikke er underlagt andres kontroll. I tillegg gir samfunnet ganske mange muligheter til ekstraarbeid og private tiltak. For det tredje har inflasjonen forstyrret bildet om rettferdighet i forbindelse med økonomiske transaksjoner, og for det fjerde er det strafferettslige reaksjonssystemet lite egnet til å gripe inn mot denne type kriminalitet.

Voldskriminalitet

Voldskriminalitetens relative andel av overtredelser av straffeloven har gått ned fra 29 % i 1946-1952 til 20 % i 1975-1977.

Tabell 5. Domsavgjørelser p.g.a. voldskriminalitet i treårs perioder i absolutte tall og pr. 1000 innbyggere over den kriminelle lavalder (15 år)

	Absolutte tall i syv- og treårs perioder	Gjennomsnitt pr. år absolutte tal	Gjennomsnitt pr. 1000 innbyggere 15 år og over
1946-1952	901	128.7	1.31
1966-1968	452	150.7	1.14
1969-1971	316	105.3	0.75
1972-1974	374	124.7	0.85
1975-1977	528	176.0	1.13

Denne fem og tyveårs perioden kjennetegnes av et lavere voldsnivå fra 1969 til 1974 enn i periodens øvrige år. Til tross for en økning i 1975-1977 av domsavgjørelser p.g.a. voldskriminalitet, fører den ikke til noen markant økning når innbyggertallets vekst tas i betraktning. Voldsnivået er på omtrent samme nivå i midten av søttitallet som det var 10 år tidligere.

Tabell 6. Påtalte for voldskriminalitet i perioden 1977-1983, i absolutte tall og pr. innbygger over den kriminelle lavalder (15 år)

	Absolutte tall	Gjennomsnitt pr. 1000 innbyggere 15 år og over
1977	105	0.66
1978	67	0.41
1979	40	0.24
1980	47	0.28
1981	44	0.26
1982	46	0.27
1983	60	0.34

Påtalestatistikken som starter i 1977 viser også en nedgang i antall påtalte for vold. Voldsnivået ser ut til å ha vært meget stabilt og har holdt seg på et relativt lavt nivå i en seks års periode fra 1978-1983.

Tabell 7. Domsavgjörrelser fordelt etter typer voldskriminalitet i perioden 1966-1977 i prosent

	1946-1952	1966-1968	1969-1971	1972-1974	1975-1977
I alt	901	452	316	374	528
Gjennomsnitt pr. år	128.7	150.7	105.3	124.6	176
Legemsfornærmelse	39.3	33.6	47.5	39.3	31.3
Uaktsom legems- beskadigelse	34.7	34.0	30.7	31.5	39.0
Drap	0.1	0.2	0.9	0.5	2.7
Uaktsomt drap	5.5	5.1	5.4	8.0	5.7
Vold mot offentlig tjenestemann	20.1	21.9	13.3	18.4	17.6
Vold mot den offentlige ro og orden	–	2.9	2.2	1.6	3.8
Andre voldsforbrytelser	0.2	2.2	–	0.5	–
	99.9	100.0	99.9	99.9	100.1

Domsstatistikken viser en økning i legemsfornærmelser i 1969-1971, og at den avtar i de etterfølgende år. Uaktsomme legemsbeskadigelser viser en stabilitet frem til 1975-1977, hvor de öker. Dette kunne tyde på en svak tendens i den retning at voldshandlingene er blitt mildere, men det kan også være tegn på forandringer i domspraksis.

Tabell 8. Påtalte fordelt etter typer voldskriminalitet i perioden 1977-1983 i prosent

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
I alt	105	67	40	47	44	46	60
Legemsfornærmelse	75.2	86.6	70.0	68.0	86.4	73.9	75.0
Uaktsom legems- beskadigelse	1.0	3.0	–	–	–	–	1.7
Drap	7.6	3.0	2.5	2.1	2.3	2.2	3.3
Uaktsomt drap	1.0	–	2.5	2.1	–	2.2	–
Vold mot offentlig tjenestemann	8.6	3.0	17.5	19.1	6.8	8.7	15.0
Vold mot den offentlige ro og orden	1.0	–	–	2.1	4.5	–	1.7
Andre voldsforbrytelser	5.7	4.5	7.5	6.4	–	13.0	3.3
	100.1	100.1	100.0	99.8	100.0	100.0	100.0

Påtalestatistikken viser at legemsfornærmelsen er den dominerende volds-handling. I en sammenlignende undersøkelse av dommer og bötevedtekter i henholdsvis 1957-1959 og 1976-1978/79, er det blitt gjort forsök på å undersøke om den påreagerte voldskriminaliteten har skiftet karakter (*Mörch, Ingólfssdóttir* og *Skaftadóttir* 1980). Resultatene viser at i begge perioder er voldskriminaliteten sprunget ut av konflikter mellom relativt unge menn som ikke kjenner hverandre fra för, men befinner seg i beruset tilstand. Voldskriminaliteten er knyttet til helger og tidspunktet er som oftest kveld eller natt. De forandringer undersökelsen viser er, at mens gaten eller kategorien »annet sted« var det vanligste gjerningssted i femtiårene, er de av mindre betydning i den senere perioden. Da er konflikten som oftest oppstått i en restaurant eller i et hjemmemiljö. Det er en svak tendens mot lösere forhold mellom gjerningsmann og offer, fra vold i nærmiljö til ökning i vold mot fremmede.

En sammenligning av påförte skader viser imidlertid at volden muligens er blitt mildere. Sprukne lepper, brudte tenner og kjevebrudd utgjorde over 50 % i den förste perioden, mens de mildere former som blåmerker og vridde klær er blitt det mest vanlige i den senere perioden.

I den tidligere nevnte undersökelsen av befolkningens holdning til politiet, ble folk også bedt om å fortelle hvorvidt de var blitt utsatt for voldskriminalitet i de siste 12 måneder för undersökelsen (*Baldursson* 1981). Utvalget bestod av tre grupper bosatt forskjellige steder i landet. Den ene var bosatt i Reykjavík, den andre i en fiskerby og den tredje i en landkommune. Det viste seg at det var flest, eller 12.7 % i fiskerbyen som rapporterte om at de var blitt utsatt for vold, noe færre, nærmere bestemt 10.3 % i landkommunen og færrest i Reykjavík, 7.5 %. Det var dobbelt så mange menn som kvinner som fortalte at de var blitt offer for voldshandlinger. Omtrent 70 % av mennene ble påført volden av en ukjent person mot 27 % av kvinnene. På den annen side var halvparten av kvinnene blitt utsatt for vold av en de kjente mot 5 % av mennene. Kun 10 % av voldsopfrene hadde anmeldt volden til politiet og bare 23 % hadde sökt lege p.g.a. legemlige skader de var blitt påført. Dette støtter resultatene fra den andre undersökelse om at mesteparten av voldshandlingene ikke er særlig grove, heller ikke de som registreres av politi og domstoler. Men alt tyder på at voldshandlinger er mer utbredt en tall fra rettsvesenet skulle tilsi.

En undersökelse av vold i nærmiljö (*Olafsdóttir, Júlíusdóttir* og *Benediktsdóttir* 1982) og statistikk fra Krisesentret støtter dette. I det förste året Krisesentret i Reykjavík for voldsramte kvinner og deres barn var i funksjon, hadde det 151 besök av mishandlede kvinner, hvorav 69 % skyldtes fysisk mishandling. Det er ikke bare kvinnene som har vært utsatt for voldshandlinger, siden 14 % av dem også rapporterer om mishandling av sine barn. Voldshandlingene varierer svært i grovhetsgrad, men de ble nesten aldri anmeldt.

Kategorien vold mot offentlig tjenestemann har holdt seg på et relativt høyt og stabilt nivå hele perioden. Denne type voldskriminalitet er også av et betydelig omfang ifølge påtalestatistikken. Som oftest er denne type kriminalitet forbundet med motstand mot politiet i forbindelse med arrestering. Det tyder på at denne voldsform som oftest er resultatet av en konflikt som allerede er manifestert, og politiet er blitt innblandet. Dette vekker spørsmålet om politiets fremgangsmåte og autoritet. Men det kan også være tegn på liten respekt og lydighet overfor politiet. I denne sammenheng kan det nevnes at politivold ble flittig debattert i forbindelse med en enkeltsak i begynnelsen av 1984. Tidligere har politivold vært diskutert i forbindelse med politiets fremgangsmåte i tilknytning til politiske demonstrasjoner.

Når det påstås at mesteparten av voldskriminaliteten ikke er av særlig grov karakter, grunnes det med at den som oftest ikke er tilsiktet, men blir et resultat av konflikter som får et voldelig utfall. De grove voldsformer som væpnede bank- og postran er nesten ukjente. Det første væpnede bankran ble begått i 1984.

Men bildet av voldskriminaliteten forstyrres når det kommer til voldens groveste form, nemlig drapet.

Tabell 9. Domfelte¹⁾ og påtalte²⁾ for drap. I absolutte tall i treårs perioder og gjennomsnit pr. år og pr. million innbyggere

	Antall i treårs perioder	Gjennomsnit pr. år absolutte tall	Gjennomsnit pr. år pr. million innbyggere 15 år og over
1951-1953	–	–	–
1954-1956	–	–	–
1957-1959	3	1.0	9.0
1960-1962	1	0.3	2.5
1963-1965	–	–	–
1966-1968	4	1.3	9.8
1969-1971	4	1.3	9.3
1972-1974	5	1.7	11.5
1975-1977	14	4.7	30.0
1978-1980	6	2.0	12.1
1981-1983	5	1.7	9.8

1) Tímarit lögræðinga, 3. h. 1974 (Juridisk Tidskrift) for 1951-1965, domsstykket for 1966-1977. 2) Statistikk fra påtalemyndigheten for 1978-1983.

Tabell 10. Gjennomsnittlig antall drap¹⁾ i treårs²⁾ perioder

	Absolutte tall	Gjennomsnit pr. år	Gjennomsnit pr. år pr. million innbyggere 15 år og over
1951-1953	6	2.0	19.6
1954-1956	1	0.3	2.8
1957-1959	3	1.0	9.0
1960-1962	1	0.3	2.5
1963-1965	3	1.0	8.0
1966-1968	5	1.7	12.8
1969-1971	2	0.7	5.0
1972-1974	10	3.3	22.3
1975-1977	7	2.3	14.7
1978-1980	9	3.0	18.2
1981-1983	3	1.5	8.8

1) Dödsårsakstatistikken 2) Toårs periode for 1981-1982.

Drapsutviklingen kan beskrives fra to sider. På den ene side gir doms- og påtalestatistikk opplysninger om gjerningsmannen. På den annen side finnes opplysninger om ofrene i dødsårsaksstatistikken. Selv om disse kildene beskriver drap fra ulike sider peker tallene i tabell 9 og 10 i samme retning. I perioden fra 1950 til 1970 ble det registrert omtrent ett drap i året. I søttiårene ser det ut til å være en økning i drap for det registreres 2 til 3 drap pr. år. I en treårs periode i midten av søttiårene ble fjorten personer påtalt for drap. Det skyldtes at i fire drapssaker var det flere enn én gjerningsmann som medførte at 8 personer ble påtalt for drap på fire personer. I nordisk sammenheng er det et høyt drapsnivå. Men de absolutte tall er meget små og mindre svingninger i tallene gir kraftige utslag. Sammenlignet med drapsutviklingen i de andre nordiske land, ligger de islandske tallene for drap høyere enn tallene fra Sverige, Danmark og Norge. De er nesten på linje med drapsnivået i Finland, og utviklingen er den samme med en økt drapsfrekvens mot slutten av søttiårene (*Christie* 1982). Men denne økningen av registrert drapskriminalitet ser ut til å avta i Island etter 1980.

Den økte drapsfrekvensen har forbindelse med at relasjonen mellom gjerningsmannen og offer har forandret seg. I en undersøkelse av drap i årene 1946-1970 viste det seg at 52 % av ofrene var i familie med drapsmannen, 38 % var venner eller kjente, kun 5 % var helt fremmede og 5 % var uopplyst (*Hart Hansen* og *Bjarnason* 1974). Det har vært en stigende tendens til at drapsfrene ikke har vært kjent med gjerningsmannen.

Sedelighetskriminalitet

Sedelighetsforbrytelser utgjör en meget liten del av den registrerte kriminalitet i tidsrommet 1946-1977. Domsavgjørelser p.g.a. sedelighetskriminalitet omfatter kun 1 til 2 % av alle domsavgjørelser i denne perioden.

Antall dommer for voldtekt har lenge holdt seg på et stabilt nivå. I perioden 1946-1952 falt det gjennomsnittlig en dom i året for voldtekt. I tidsrommet 1966-1974 er det blitt avsagt omtrent 2 voldtektsdommer i året. I årene 1975-1977 ble det ifølge statistikken ikke dømt i en eneste voldtektssak. Dette står i motsetning til den økning som har vært merkbar når det gjelder volds- og vinningskriminalitet i midten av søttiårene.

Tabell 11. Anmeldelser for voldtekt

	Antall	Pr. 100.000 innbyggere
1977 ¹⁾	8	3.6
1978	21	9.4
1979	19	8.4
1980	12	5.3
1981	16	6.9
1982	21	8.9
1983	29	12.2

1) For perioden 01.07.1977-31.12.1977.

Opplysninger om anmeldelser af voldtekt har vært tilgjengelige siden 1977. I perioden fra 1978 til 1983 har politiet mottatt gjennomsnittlig 20 anmeldelser for voldtekt og voldtektsforsøg i året. Kun en mindre del av disse anmeldelser har resultert i domsfellelser.

Den økning av voldtektskriminalitet som det rapporteres om i mange vestlige land har dels vært forklart med forandringer i mørketall (*Kongstad* 1983). Voldtektsproblematikken har lenge vært et tabulagt emne. Kvinnebevegelser har i mange land trukket fram nye aspekter ved voldtektskriminaliteten og oppmuntret kvinner til å anmelde voldtekt de har vært utsatt for. Samtidig har de krevet forandringer i politipraksis av voldtektssaker og endringer i lov og rettspraksis. Mange kvinner som har opplevd rettsapparatets behandling av voldtektssaker, betrakter etterforskning, bevisførsel og legeundersøkelse som en ekstra påkjenning i tillegg til selve voldtekten. Dette har resultert i at anmeldelser av voldtekt ofte trekkes tilbake.

Voldtektsdebatten kom sent i gang i Island. Det er først våren 1984 at enkelte kvinnegrupper lykkes å vekke allmennhetens og politikernes oppmerksomhet på noen av de problemer sem knytter seg til voldtekt. Bakgrunnen for denne aksjonen var en grov voldtektssak våren 1984.

Narkotika

Narkotika som et samfunnsproblem, manifesterte seg først rundt 1970. I 1969 ble cannabis beslaglagt av politiet for første gang. Den første narkotikadommen falt i 1971. Det samme året kom forskningsinteressen for narkotika til uttrykk i en spørreskjemaundersøkelse om utbredelsen av narkotika blant ungdom i Reykjavík (*Frimannsson* 1971). Det er meget uklart hvor omfattende narkotikabruken er blitt. Undersøkelser av narkotikamisbruk har vært sporadiske og ikke landsomfattende. Resultatene fra de undersøkelser som foreligger synes å tyde på et meget begrenset narkotikaforbruk. De har vist at cannabisbruk blant ungdom i Reykjavík i alderen 13-17 år har økt fra 4 % i 1972 til 11 % i 1982 (*Ólafsdóttir* 1972, *Ragnarsdóttir Briem* 1982). Kun en enkelt undersøkelse blant en noe eldre gruppe, 18-24 åringer i Reykjavík har vist en brukerprosent på 24 % (*Fridriksdóttir* 1974).

Tabell 12. Domsavgjørelser p.g.a. narkotikakriminalitet i perioden 1971-1983, absolutte tall og pr. innbygger over den kriminelle lavalder (15 år)

	Bøtevedtekter	Dommer	I alt	Gjennomsnitt pr. 1000 innbyggere 15 år og over
1971-1973			27	0.06
1974	170	1	171	1.13
1975	132	4	136	0.88
1976	111	3	114	0.73
1977	267	14	281	1.77
1978	215	12	227	1.41
1979	182	16	198	1.21
1980	236	30	266	1.60
1981	261	34	295	1.74
1982	220	43	263	1.52
1983	227	28	255	1.46

Narkotikakriminaliteten fikk en særstilling innen rettsvesenet ved opprettelsen av en særdomstol, kalt narkotikadomstolen i 1973. Domsavgjørelser ved domsstolen økte frem til 1977, hvor de nådde sitt høydepunkt. De etterfølgende år har den dømte narkotikakriminaliteten holdt seg på et relativt stabilt nivå. Det har sannsynligvis skjedd en forandring i etterforskningens intensitet ved at det ikke lenger reageres mot småforbrukere av cannabis i samme utstrekning som før. Tallrekken over pådømte saker henviser derfor til kvalitativt ulike saker i de første og de siste år.

De første islandske narkotikabrukerne begynte sitt cannabismisbruk i

utlandet. Narkotikaforbruket var lenge begrenset til hovedstaden men har etterhvert også blitt registrert i andre landsdeler. Cannabis har vært dominerende på markedet. Det er først etter 1980 at andre stoffer som kokain får innpass. Psykofarmaka omsettes også illegalt. Fram til 1984 har heroin ikke vært registrert som et problem. Men på samme måte som de første stoffbrukerne begynte sitt cannabisbruk i utlandet har en del islendinger vært registrert for heroinbruk, samt annen narkotikabruk i nabolandene.

Generelt ser det ut til at narkotika ikke er blitt så utbredt som i nabolandene, og problemer tilknyttet stoffbruk har vært av mindre omfang enn der. Dette kan muligens forklares ved at den formaliserte kontroll har økt fortere enn etterspørselen etter stoffene. Politi og tollvesen beslagla i 1983 20 ganger mer hasj enn i 1979. Geografien er av betydning i denne sammenheng. Flytrafikken fra utlandet er konsentrert til en flyplass, og selv om skipsfarten fordeles på flere havner vil hovedstadsområdet være det viktigste. Prisene på narkotika har også alltid ligget temmelig mye høyere enn i nabolandene.

En annen faktor som bør nevnes er alkoholens plass i ungdomskulturen. I søttiårene öker alkoholbruket blant ungdommen og dens popularitet som beruselsesmiddel synes å fortsette.

Samlet kan man kanskje si at utbredelsen av narkotika öker langsomt. Men misbrukergruppen blir etterhvert større og mer heterogen med hensyn til alder og stoffbruk.

Overtredelser av særlovgivning

En stor del av alle domsavgjørelser rettes mot overtredelser av lover om alkohol og veitrafikk. Her vil kun to av de viktigste lovovertrædelser på dette felt bli behandlet, den offentlige beruselse og promillekjöring. Arrestasjoner p.g.a. offentlig beruselse var lenge en av hovedgrunnene til at politi ble kontaktet. Tatt i betraktning hvor lavt totalkonsumet av alkohol var i femtiårene, lå registrering av offentlig berusede personer på et höyt nivå. Med ökt alkoholkonsum steg arrestasjonene p.g.a. offentlig beruselse i Reykjavik, fra 5300 arrestasjoner pr. 100.000 innbyggere på femtitallet til 8.800 arrestasjoner pr. 100.000 innbyggere i 1973, hvor de nådde sitt höydepunkt. Mens alkoholkonsumet kun har ökt i begrenset grad frem til 1979 og vært stabilt siden, har det vært en kraftig nedgang av arrestasjoner p.g.a. offentlig beruselse det siste tiåret. I 1983 var det omtrent 2.500 arrestasjoner p.g.a. offentlig beruselse pr. 100.000 innbyggere i Reykjavik. Denne kraftige nedgang kan ikke bare skyldes at offentlig beruselse har minsket reelt.

I dette tidsrommet har det ikke funnet sted noen lovendringer på dette området. Forklaringen ligger sannsynligvis i at politiets praksis ble forandret og at det er skjedd en forandring i holdninger til alkoholrelaterte problemer, slik at

anbringelse i fyllarresten ikke lenger sees som et passende tiltak overfor berusede personer. I stedet blir de brakt hjem og henvist til behandling ved alkoholinstusjoner, som har vært kraftig utbygget i den senere halvdel av söttallet (*Ólafsdóttir* 1984).

Ettersom bilen og trafikken er blitt en større del av samfunnslivet har det vært en generell ökning i overtredelser av veitrafikkloven. Den registrerte promillekjöringen ökte i takt med bilparken fram til 1973. Men i en tiärs periode fra 1974 til 1983 har denne ökningen stabilisert seg. I forhold til bilparkens størrelse er det skjedd en minsking av promillekjöringen. Men her er mørketallet sikkert höyt og vil variere med trafikkkpolitiets effektivitet. I 1979 rapporterte 12 % av intervjuobjektene i en spørreskjemaundersökelse i alderen 20 til 69 år, at de hadde kjört bil i beruset tilstand året för undersökelsen. Sammenlignet med Finland, Norge og Sverige hvor spørsmålet også ble stilt, var dette det höyeste prosenttallet (*Mäkelä* 1981).

Ifölge trafikkrådets statistikk ble omtrent 1400 personer pr. 100.000 innbyggere over 15 år siktet for promillekjöring i 1983 (*Umferðarráð* 1984). Promillekjöring ser derfor ut til å utgjöre en meget stor del av alle lovovertrædelser.

Avslutning

Det begrensede kildemateriale har fört til at mange sider ved kriminaliteten i det islandske samfunnet ikke er blitt behandlet. Generelt kan det påstås at kriminaliteten og offentlige reaksjoner på den har ökt de siste förti årene. Men kriminaliteten har i like höy grad vært preget av forandring som stigning.

At det ble flere reaksjoner mot kriminalitet i sekstiårene enn i årene etter den annen verdenskrig bör sees i sammenheng med at denne perioden var opptakten til de store samfunnsendringer som har funnet sted. Sammenlignet med de andre nordiske land skjedde moderniseringen av samfunnet senere. Det er i söttiårene at velferd og velstand öker, samtidig som inflasjonen blir et problem.

På et annet punkt avviker det islandske samfunnet fra mange andre moderne vestlige land, og det er på arbeidsmarkedet, der full sysselsetting og lang arbeidsdag fortsatt er viktige aspekter ved samfunnet. Det lönnete arbeidsmarkedet er åpent for alle fram til pensionsalderen. Selv om kriminelle ofte har et problematisk forhold til arbeidsmarkedet blir de ikke utelukket fra det, men kan delta igjen, ettersom det er arbeid nok til alle.

Samfunnsutviklingen har vært preget av ökt omsetting av materielle goder, så det er ikke uventet at det er vinningskriminaliteten som har steget. Ifölge statistikken er det den tradisjonelle vinningskriminaliteten som har ökt mest, siden den ökonomiske kriminaliteten kun i liten grad fanges opp av rettsapparatet, men samfunnsforholdene tilsier at den kan ventes å ha ökt også.

Den registrerte voldskriminaliteter ser ut til å ha vært stabil med unntag av svingninger i drap. Alle drapene på midten av søttallet og omstendighetene rundt dem, førte til stor engstelse og bekymring blandt folk, hvilket igjen noen ganger medførte generaliseringer av kriminaliteten i sin helhet. Spesielle og særlig oppsiktsvekkende kriminalsaker blir meget fort allment kjente i et lite samfunn.

Massemedia har stor gjennomslagskraft og enkelte kriminalreportasjer blir gjerne et populært samtaleemne. Nettopp det atypiske får stor oppmerksomhet i massemedia og kan forstyrre det generelle bildet. Det er som oftest enkeltsaker som fører til kriminalpolitisk diskusjon, ferske eksempler er debatten om politivold og voldtekstproblematikk.

Rusmidler har lenge vært av betydning for kriminaliteten både direkte og indirekte. Mye tyder på at kriminaliteten rundt 1950 var svært alkoholrelatert. Det totale alkoholkonsum økte sterkest fra 1960 fram til 1974, og denne økningen kan ha hatt betydning for økningen av registrert kriminalitet. Alkohol er ikke lenger det eneste rusmiddel etter at narkotika kom inn i bildet. Det er derfor mulig at alkoholen er av mindre betydning for kriminaliteten enn tidligere.

Den økning i relasjoner på kriminalitet som merkes på søttallets senere halvdel, skyldes muligens forandringer i befolkningens alderssammensetting. Det er fra 1950-1960 at de store alderskull ble født. Denne generasjon er derfor i sin mest aktive kriminalitetsfase i årene 1971 til 1985. Menn i alderen 15-24 år har aldri vært flere enn i 1976 til 1980, hvor de utgjorde 10 % av befolkningen. I absolutte tall betyr dette at det i 1951 var 12.000 menn i denne alder en mot omtrent 22.000 menn i 1980.

Og det er et viktig forhold ved forandringer av kriminaliteten at utøverne er blitt yngre. De sparsomme opplysninger vi har om ungdomskriminalitet i Island, tyder allikevel på at de ikke er fullt så unge som de ungdomskriminelle i nabolandene. Til en viss grad har ungdom i det islandske samfunnet vært relativt godt integrert, og ungdommens yrkesdeltakelse har alltid vært meget høy.

Kvinnens andel av kriminaliteten er fortsatt liten. I femtiårene var den ekstremt lav, bare 3.3 %, mens den steg til 9.7 % i 1975-1977.

De offerundersøkelser som finnes, viser at kriminalitet er et utbredt fenomen i et tett og lite samfunn. Men den anmeldes sjelden, og hovedgrunnen til det er at kriminaliteten man er utsatt for er til å holde ut. Det er andre problemer som gjør hverdagslivet problematisk. Så lenge en aktiv toleranse utvises, vil registreringen av kriminelle handlinger og lovovertredere kunne holdes på et rimelig nivå i et lite og moderne samfunn.

LITTERATUR

Baldursson, Erlendur S. Allmenhet og politi i Island. Noen resultater fra en undersökelse. Rapport fra 23:e nordiske forskerseminar i Laugarvatn, Island 1981. Nordisk Samarbeidsråd for Kriminologi.

Balvig, Flemming. Kriminalitetens udvikling i Danmark 1950-1982. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. Maj 1984, 71. årgang Nr. 2, s. 83-108.

Christie, Nils. Hvor tett et samfunn? 2. rev. utgave. Universitetsforlaget 1982.

Clinard, Marshall B. Cities with Little Crime. The Case of Switzerland. Cambridge University Press, Cambridge 1973.

Falck, Sturla. Kriminalitetsutviklingen i Norge fra 1950-årene. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. Maj 1984, 71. årgang Nr. 2, s. 126-148.

Friðriksdóttir, Þórunn. Um cannabis og LSD. Können á fíkniefnaneyslu ungs fólks í Reykjavík. (Om cannabis og LSD. En undersökelse av ungdoms bruk av narkotika). BA-ritgerð Félagsvísindadeild Háskóli Íslands 1974. (En BA-avhandling. Det samfunnsvitenskapelige fakultet Islands Universitet 1974).

Frimannsson, Gunnar. Bruk av beroende framkallande medel i Reykjavík. Special Series: Alcohol research. Uppsala 1974.

Grimsson, Ólafur Ragnar og Broddason, Þorbjörn. Íslenska þjóðfélagid. (Det islandske samfunn). Félagsvísindadeild Háskóla Íslands. Örn og Örlygur 1977.

Hart Hansen, J. P. og Bjarnason, Ólafur. Homicide in Iceland 1946-1970. Forensic Science, 1974, 4, s. 107-117.

Kongstad, Annalise. Voldtægtsforskning i de nordiske lande. I Höigård, C. & Snare, A. (red.). Kvinners skyld. En nordisk antologi i kriminologi. Pax Oslo 1983.

Mäkelä, Klaus. Constructions of Composite Indices of Drinking. Attitudes and Personal Experiences Related to Drinking. SIFA-stensilsérie, Oslo 1981.

Mörch, Anne Berit, Ingólfssdóttir, Fjóla og Skaftadóttir, Margrét. Ofbeldisbrot. Aðaláhersla er á könnun á ofbeldisbrotum á Íslandi 1957-1959 og 1976-1978/1979. (Voldskriminalitet. Hovedtyngdepunktet ligger på en undersökelse av voldskriminalitet i Island 1957-1959 og 1976-1978/1979). Háskóli Íslands, félagsvísindadeild. (Islands Universitet, det samfunnsvitenskapelige fakultet). Afbrotufræði II, vor 1980 (Kriminologi II, våren 1980).

Ólafsdóttir, Hildigunnur. Unglingar og áfengi. Könnun á áfengisneyslu unglunga í Reykjavík árið 1972. (Ungdom og alkohol. En undersökelse av ungdoms bruk av alkohol i Reykjavík árið 1972) s. 58-106. Félagsmálastofnun Reykjavíkurborgar (Reykjavík komunes sosialkontor).

Ólafsdóttir, Hildigunnur. Some Key Issues in the Development of Treatment as a Major Societal Response to Alcohol Problems – The case of Iceland. Paper presented at the IGCAS Conference on Societal Responses to Alcohol Problems and the Development of Treatment Systems, Oct. 23-27, 1984, Lidingö, Sweden.

Ólafsdóttir, Hildigunnur, Júlíusdóttir, Sigrún og Benediktsdóttir, Thorgerdur. Ofbeldi í íslenskum fjölskyldum (Vold i islandske familier). Geðvernd. Ársrit Geðverndarfélag Íslands 1982, 17 árgangur. (Mentalhygiene 1982, 17. årg.).

Ólafsson, Stefán. Equality in Iceland. Preliminær utgave, oct. 1981. Referert med forfatterens tilladelse.

Ragnarsdóttir Briem, Guðrún. En enkätundersökning – om alkoholvanor bland isländsk skolungdom 1980 – om förändringar i alkoholvanor bland isländsk skolungdom under 1970 talet. Linköpings Universitet Sociologi C-1, vt. 1981.

Svensson, Bo. Kriminalitetsutvecklingen i Sverige 1950-1982 – Tendenser och förklaringar. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, Maj 1984, 71. årgang, Nr. 2, s. 109-125.

Törnudd, Patrik. Kriminalitetsutvecklingen i Finland 1950-1982. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, Maj 1984, 71. årgang, Nr. 2, s. 149-168.

Umferðarráð (Trafíkkráðet). Skýrsla um umferðarslys á Íslandi árið 1983 (Rapport om trafikulykker i Island året 1983). April 1984.

Adresse: Hildigunnur Ólafsdóttir
Landspítalinn
IS – 101 Reykjavík, Island.